

lingen gennem et århundrede i et konkret udsnit af den danske bondebefolkning.

Bogen vil uden tvivl vække diskussion i lang tid fremover, og også modsigelse, især fra dem, der ikke forstår dens overordnede sigte. Den vil først og fremmest være en inspiration for nuværende og kommende historikere – også derved, at den har sat en standard, der, også hvad angår empirien, stiller store krav til dem, der vil lade sig inspirere.

Nu da vi nærmer os århundredskiftet, kan vi tænke tilbage på, hvad århundredet har bragt af analyser af den danske bondebefolknings vilkår i nyere tid. Fussings disputats fra 1942 er allerede nævnt, og mange andre værdifulde arbejder er fulgt efter, de fleste dybdeborende inden for mere afgrænsede emnekredse. Hvad angår at tegne et samlet billede, der dækker så mange sider af tilværelsen, kender jeg ingen anden dansk undersøgelse, der når så vidt. I den henseende er det århundredets disputats.

Tinget, magten og æren

AF

JENS CHR. VESTERSKOV JOHANSEN

Når man som undertegnede har beskæftiget sig med retsprotokoller og tingbøger fra tidsrummet mellem 1550 og 1750 gennem de sidste 20 år, er det en stor glæde at se en disputats som *Tinget, magten og æren*, der næsten udelukkende bygger på herredstingsprotokoller – i foreliggende tilfælde fra Skast herred.¹

Flere af de billeder, (muligvis skulle der stå danse, da Hans Henrik Appel ynder at bruge en danse-metafor i afhandlingen), der vises fra Skast herred, er imidlertid svært genkendelige fra det tilsvarende materiale fra Sokkelund herred eller fra Falster. Godt nok siges det, at man ikke kan bruge resultaterne fra Skast herred til at udsige, at sådan har forholdene også været i andre herreder (s. 47). Det er måske rigtigt, men der må stilles spørgsmålstegn ved, om det metodiske udgangspunkt virkelig skulle stille sig hindrende i vejen for, at Appel kunne tage stilling til, hvorfor forholdene var helt anderledes på f.eks. Falster eller i Sokkelund herred. Den manglende lyst til at sammenligne fratager nemlig forfatteren muligheden for at komme med alternative forklaringer.

I den forbindelse tænkes der bl.a. på gældssagerne, hvis antal betegnes som »utroligt højt« (s. 235). De fleste gældssager i Skast herred blev ifølge Appel behandlet med en fordelingsprocedure, betegnet 'seks-høringer' (som var en administrativ procedure, der gjorde det muligt for debitor at få sine penge hos kreditor, uden at der først skulle afsiges en dom). Hvis der sammenlignes med Sokkelund herreds tingbøger fra samme år, som Appel anvender i sin analyse af fordelingsproceduren, nemlig 1636, finder vi et ganske andet billede. I Sokkelund herred førtes gældssagerne til doms, og det hvadenten den indstævnedes ved-

¹ Anmeldelsen gengiver i omskrevet form min opposition ex auditorio 5. februar 1999 ved Hans Henrik Appels forsvar af disputatsen *Tinget, magten og æren. Studier i sociale processer og magtrelationer i et jysk bondesamfund i 1600-tallet*. Odense Universitetsforlag, 1999.

kendte sig gælden eller udeblev, ordlyden i dommen var den samme. I 1636 tiltalte Niels Marquordsen i Gentofto Fredlev Hansen for 6 mrk., han skyldte ham. Fredlev Hansen mødte og vedgik gælden. »Bleff han tilfunden at betale inden 15 dage wnder nam epter recessen«.² Appel vil sikkert hævde, at forholdene blot har været anderledes i Sokkelund herred på dette tidspunkt. Hvis vi tager registre til udgaven af tingbøgerne fra Sokkelund herred, ser vi, at proceduren i gældssager i realiteten skifter karakter i 1627, fra at være en fordelingsprocedure med en mandhelgløsgørelse gik man over til en domsprocedure; og det var jo ikke, fordi alle gældssagerne i Sokkelund herred pludselig oversteg de 3 rdl., der ved en forordning i 1623 blev sat som en bagatelgrænse (for at benytte et begreb fra den nyere retshistorie) for sager, der kunne ordnes ved en fordelingsprocedure. Domssagerne lå også under denne bagatelgrænse. Hans Henrik Appel har ret i, at de ca. 30 gældssager i Skast herred i 1636 (som er det eneste år, for hvilket Hans Henrik Appel omtaler denne sagskategoris antal, s. 598) næsten alle lå under denne grænse (men jeg kan da meddele, at efter en optælling kan det konstateres, at det var også tilfældet for 1637s vedkommende). Men det er unægtelig overraskende, at gældssager 30 år senere også blev klaret ved en fordelingsprocedure (se s. 627), hvilket må betyde, at gældssagerne i Skast herred stadig lå under bagatelgrænsen. Det ville da have været yderst interessant at få forklaret, hvorfor gældsstrukturen var så forskellig i Sokkelund og i Skast herred. Det må nemlig enten betyde som nævnt ovenfor, at gældsbeløbene i Skast herred lå på samme niveau i 1665, som de havde gjort i 1636, eller at myndighederne i dette herred så stort på de forordninger, der var udstedt i København. Det kan også udtrykkes på den måde, at 'magtstaten' tidligere slog igennem lige udenfor København, end det var tilfældet i rigets yderste sydvestlige hjørne. Men sådanne sammenligninger interesserer ikke Hans Henrik Appel.

Ikke desto mindre skal manglen på sammenligninger videre inddrages, da det må påpeges, at der savnes en europæisk dimension i afhandlingen. I denne forbindelse gælder det behandlingen af sager vedr. slagsmål. Det må efterhånden anses for en kendsgerning, at mange sager forsvinder ud af tingbøgerne uden domfældelse, efter at de er blevet introduceret på tinget.³ Til gengæld er der forskellige opfattelser af

² *Sokkelund herreds tingbog* 1636, udg. Karen Marie Olsen. København, 1974, s. 15f.

³ Appel, *Tinget, magten og æren*, s. 294.

årsagerne hertil.⁴ I min artikel »Det nære ting« har jeg søgt at forklare dette med, at retssagen var en markering for tinget af, hvem der var den skyldige i slagsmålet. Hvis vedkommende senere gik til korporligheder, havde man et klart blik for, hvem der var uomageren i landsbyen. Hans Henrik Appel mener derimod, at taberen af slagsmålet skal have gerningsmanden i tale, åbenbart for at løse den tilgrundliggende konflikt. (Det synes jo at være en umådelig civiliseret måde at opføre sig på; derfor undrer det også, at Appel s. 295 kan introducere et begreb som 'ufarlig voldsanvendelse'. Selvom det naturligvis passer ind i hans opfattelse af voldsanvendelse, som noget man(d) bør være stolt af). Kan offeret ikke få gerningsmanden i tale med det gode, må der skrappere midler til, og det sker ved at indføre en bødetrussel. Eller sagt på anden vis, hvis de to parter ikke selv får løst konflikten, må sagen afgøres af domstolen, og så vil gerningsmanden normalt blive dømt til at betale en bøde. Bøden vil blive delt i tre dele, en del til ofret, den anden del til kongen og den tredje del til lensmanden (eller herskabet) – så vidt så godt – det kan dog være svært at følge logikken i, at bødetruslen kan bringe gerningsmanden til forhandlingsbordet, eftersom det må formodes, at der med Appels formulering »ved en regnskabsafklæggelse« (s. 294) under alle omstændigheder skal penge på bordet. Det kunne foregå på denne måde under det danske akkusatoriske processystem. Her stod de to parter overfor hinanden ved domstolen som to ligeberettigede parter. Her kan man selvfølgelig godt operere med en bødetrussel. Vender man sig mod Frankrig, hvor der rådede en inkvisitorisk procedure, ser man imidlertid også, at slagsmålene forsvinder fra retsprotokollerne. Ved den inkvisitoriske procedure har dommeren den udfarende rolle: stiller spørgsmål, forhører og dømmer. Dette sker alt sammen under den forudsætning, at han skal fremskaffe Sandheden. Eksemplet, der skal benyttes, er hentet i Bretagne i sognet Bothoa i grevskabet Quintin;⁵ mellem 1600 og 1650 har Christiane Plessix-Buisset fundet 43 sager vedr. vold, heraf var de fem drab. 12 sager (28%) nåede aldrig frem til en egentlig behandling ved domstolen. Lidt under en femtedel (8 sager = 19%) af disse sager forsvandt eller blev opgivet, umiddelbart efter at sagen var rejst, også selvom dommeren havde givet den part, der havde rejst sagen, ret til at fortsætte. I 12%

⁴ Jens Chr. V. Johansen, »Det nære ting. Om kriminalitet og bøndernes retsbevidsthed på Sjælland i det 17. århundredes første halvdel« i *Bol og by. Landbohistorisk tidsskrift* 1995:1, s. 42f.

⁵ Christiane Plessix-Buisset, »Criminalité et société rurale en Bretagne au XVIIe siècle: l'exemple de la paroisse de Bothoa« i *Mémoires de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Bretagne*, LIX (1982), s. 12 og 45ff.

(5 sager) af sagerne fandt dommeren ikke vidneudsagnene tilstrækkeligt overbevisende til, at han mente, at der var grund til at føre sagen videre. I lige under en femtedel (8 sager = 19%) af sagerne kunne man ikke finde den anklagede, efter at dommeren havde givet ordre til, at denne skulle arresteres; i 9% af sagerne (4 sager) besluttede dommeren, at den person, der rejste sagen, skulle have udbetalt en foreløbig erstatningssum, og i atter andre 9% (4 sager) af sagerne overgik man til en civil procedure, hvor den person, der havde rejst sagen i første omgang, kunne anlægge sag om erstatning. Blot 4% (2 sager) endte med en dom. I Bretagne finder man således præcis samme billede som i Skast og Sokkelund herreder, nemlig at voldssagerne ikke blev ført til doms, men delvis med andre årsager end i Jylland eller på Sjælland. Den afgørende forskel var, at den (eller de) anklagede ikke kunne findes.

Til gengæld kan man i de 30% af tilfældene (hvor sagerne forsvandt umiddelbart efter, at de var blevet rejst, og hvor dommeren fandt vidneudsagnene for svage) se den samme begrundelse i Bothoa, som kan anføres for Sokkelund herreds vedkommende, nemlig en markering over for tinget fra den overfaldnes side af, hvem der var den skyldige. Det vil med andre ord sige, at hvadenten slagsmål og drab behandles under en akkuratorisk eller under en inkvisitorisk procedure, forsvinder disse sager fra retsprotokollerne. Det er der naturligvis forskellige årsager til. Men det er ligeså klart, at formålet ved den akkuratoriske procedure ikke er at få gerningsmanden i tale. Derfor kan det godt undre, at det for Hans Henrik Appel bliver uden interesse at sammenligne, når man ved at studere slagsmålene i en europæisk sammenhæng – som demonstreret her – opnår flere tolkningsmuligheder.

For at illustrere den opfattelse, jeg har givet udtryk for i »Det nære ting«, skal blot et enkelt eksempel fra Sokkelund herred citeres, hvor en bonde i Virum beskyldte seks personer fra samme landsby for i gildeshuset at have slået og overfaldet ham, så han fik hul i hovedet. Fjorten dage senere lovede disse seks personer, at de ikke ville slås mere, hverken ædru eller berusede.⁶ Der er ingen bødetrussel, men alle ved, at de seks labaner skal man passe på, og skulle en af dem indlade sig i slagsmål en anden gang, så har landsbyen en klemme på ham i forvejen. Om man så skal anvende begrebet 'skam' i den sammenhæng, det må at være en smagssag – ligesom den benyttelse Hans Henrik Appel gør af begrebet 'ufarlig voldsanvendelse'.

⁶ *Sokkelund herreds tingbog*, 1636 s. 38 og 41

Muligheden for at lave statistiske beregninger på antallet af straffesager afvises gennem hele afhandlingen, og for den sags skyld vel også af civile søgsmål (arve-, gældssager o.l.). Det gøres angiveligt af to grunde: 1. fordi det er et »stort usikkerhedsmoment«, om tingskriveren varetog sit embede, som han burde gøre det (s. 579), og 2. – og det gælder muligvis kun slagsmålssagerne – fordi de stridende parter rent faktisk afgjorde deres mellemværende uden om domstolen.

Når skifterne i tingbøgerne fra Skast herred behandles ss. 69-78, næres der overhovedet ikke samme betænkeligheder med hensyn til statistik. Hans Henrik Appel deltager ovenikøbet i debatten om familie-fæstet, og alt, hvad han kan svinge sig op til, er, at konstatere, at »skiftematerialet har nogle indbyggede kronologiske skævheder« (s. 78). Når vi tager de kritiske bemærkninger til at lave statistiske beregninger på baggrund af tingbogsmaterialet i betragtning, hvorfor skulle det så være bedre at udregne procentsatser på skifter end på drabsager? Ovenikøbet når det anføres, at det kun er i tingbøgerne fra Skast herred, at der forekommer skifter, hvorfor »det altså ikke er en selvfølge, at de blev indført i tingbøgerne« (s. 69). Hans Henrik Appel foreslår flere årstal mellem 1630 og 1645, der »tyder på, at der skete et eller andet på dette tidspunkt« med hensyn til skifter (s. 71), og så kan vi selv vælge, hvilket årstal vi foretrækker. Det er således langtfra indlysende at forstå, hvor den stærke tro på muligheden for at udnytte skifterne kommer fra. Anvendelse af statistik kan heller ikke andet end undre, når det under anvendelse af en enkelt trolddomssag fra 1640 skrives (s. 517), at denne sag »rejser tvivl om rækkevidden af trolddomsstatistikens udsagnskraft«, hvorefter det meddeles læserne, at det er påfaldende, at »antallet af trolddomssager ... flader ud« efter 1625-1626 (s. 522). Det må da ellers betegnes som anvendelse af statistik.

Hans Henrik Appels anvendelse af retshistoriske begreber bliver helt besynderlig, når han s. 621 indfører og opfinder et begreb som sager mod 'misdædere'. Det er jo ikke et retshistorisk begreb, og hvis det blot skal erstatte begrebet 'straffesager', er vi vel egentlig lige vidt. Skal det anbringes et sted mellem civile søgsmål og straffesager, eller hinsides straffesagerne som noget, der er endnu værre end disse? Det kan vel næppe være det samme som de 'heinous crimes', Bruce Lenman og Geoffrey Parker⁷ opererer med?

Disse kritiske bemærkninger skal dog ikke overskygge den kendsger-

⁷ Bruce Lenman and Geoffrey Parker, »The State, the Community and the Criminal Law in Early Modern Europe«. *Crime and the Law: The Social History of Crime in Western Europe since 1500*, eds. V.A.C. Gattrell et al. London, 1980.

ning, at *Tinget, magten og æren* præsenterer læserne for den mest dybtgående og suveræne udnyttelse af de bevarede tingbøger, der indtil videre er foretaget i Danmark.

